

Anmeldelser

Ole Degn: Borgere og bybefolkning – vejledning i kilder og litteratur, Samfundet for danske genealogi og Personalthistorie, København, 2001, 118 s., 120 kr.

Historieskrivningen om de danske byer har i de seneste årtier ændret sig fra en primært økonomisk/sociologisk/demografisk tilgang til en mere biografisk tilgang. Der er med andre ord kommet kød og blod på bysamfundene, hvilket næppe skader interessen for at beskæftige sig med netop dette emne, hverken blandt fagfolk eller lægmænd. Ole Degns bog henvender sig til begge grupper og er et glimrende værktøj til forskning indenfor såvel slægtshistorie som lokalhistorie, og den vil også finde anvendelse ved større undersøgelser af f.eks. erhvervsgrupper i købstæderne.

Borgere og bybefolkning indledes med en gennemgang af byernes betydning for samfundsudviklingen og en oversigt over byernes arkiver og det byhistoriske kildemateriale i det øvrige arkiver. Herefter følger en nyttig oversigt over byernes administrative forhold – et område, som for mange ofte forekommer uoverskueligt og svært tilgængeligt.

I de følgende afsnit behandles forhold omkring bybefolkningen og de væsentligste kildegrupper – folketællinger, skattelister, brandtakstationer osv., og endelig redegør Degn for de forskellige erhvervsgrupper i byerne samt de enkelte gruppers samfundsmæssige placering i forhold til hinanden.

Til slut følger en bibliografi med 1.200 titler, som giver et særdeles nyttigt overblik over byernes historieskrivning, primært i et lokalt perspektiv. Her findes titler på større byhistorier, vejvisere, embedsmænd i stat og kommuner, laugsvæsen m.m. Denne bibliografi har været savnet af mange, og bør blive et uomgængeligt værktøj for slægtsforskere, lokalhistorikere og byhistorikere i almindelighed.

Ole Degns bog er ikke blot velskrevet og vel-disponeret – den også har en spændvidde som forhåbentlig vil medføre, at man som lokal- og/eller slægtshistoriker straks får lyst til at kaste sig over andre aspekter af historiefaget – afstanden mellem den rent biografiske og den mere overordnede økonomiske og sociologiske tilgang er med denne bog blevet betydeligt kortere.

Man kunne måske savne en kort introduktion til kildestudier, da bogen i så høj grad henvender sig til lægmænd. De mange faldgruber, man som historiker kommer ud for indenfor dette område betyder, at kildekritikken godt kunne

have behov for et par ord med på vejen. Men bortset fra dette, kan *Borgere og bybefolkning* anbefales til enhver – nybegynder såvel som garvet forsker, der ønsker at beskæftige sig med borgere og bybefolkning i de danske byer.

Ulla Toft

Claus Møller Jørgensen og Carsten Tage Nielsen (red.): Historisk analyse – nye teorier og metoder, Roskilde Universitetsforlag, 2001, 242 s., 198 kr.

De syv bidrag handler alle om A.D. Jørgensens *Fyrretyve Fortællinger af Fædrelandets Historie* fra 1882. Det er på sin vis en mislykket metodebog, der var tænkt som en demonstration af forskellige metodiske standpunkters tilgang til et givet emne. Det er en dristig ambition, og der er ikke kommet en dårlig eller unyttig bog ud af den, men den blev hverken udtømmende eller dækkende som en lærebog bør være, så udgiverne har måttet begrænse deres ambition til at »stimulere til en meningsfuld faglig diskussion på et reflekteret niveau« (s. 10).

Fælles for bidragene er deres fokusering på form, dels Jørgensens, dels deres egen. Det er en meget selviagttagende bog, og forfatterne lægger sig selv blot for kritik, og det er jo sympatisk. I forordet gøres der rede for, at overlap (sic!) er blevet ryddet ud, men der er stadig en del tilbage, ikke mindst fokuseringen på Jørgensens forhold til det nationale, hans sindelag. Fordi vores egen tid er så voldsomt præget af opgøret med nationalismen, er valget af *Fyrretyve Fortællinger* måske en kende for oplagt. Man synes at vide det meste på forhånd. På den anden side er det jo en udfordring for dem, der ønsker at demonstrere en metodisk tilgangs evne til at sige noget nyt om noget velkendt.

Lene Wul og Liv Egholm indbyder med en meget bevidst metafor til dans med A.D. Jørgensen, selvom kredsgang måske havde været et bedre udtryk. De behandler Jørgensens forhold til det nationale – dvs. forholdet mellem dansk og tysk. Ud fra den mikrohistoriske metode kommer de frem til at Jørgensen ikke bryder sig om det tyske. Det er jo hverken forkert eller overraskende. De ønsker at demonstrere Sander L. Gilmans analysemetode som en frugtbar tilgangsvinkel, men netop fordi de ikke siger noget nyt, er det vanskeligt at se, hvori analysemetodens kvaliteter består. De skifter da også taktik midt i projektet og analyserer i stedet begreber som »forræderi« og »fædrelandsfølelse«. De kommer

frem til, at *Fyrretyve Fortællinger* er et katalog af patriotiske forbilleder og ikke en fortælling om fædrelandets udvikling.

Den modsatte konklusion drager Mads Mordhorst, der sammenligner Jørgensen med hhv. Ove Mallings *Store og gode Handlinger af danske, norske og holstenere* (1777) og Søren Mørchs *Den sidste Danmarkshistorie. 57 Fortællinger af Fædrelandets Historie* (1996). Mordhorst viser, hvordan »det særligt danske« indgår i en dynamisk, organisk historieforståelse, og at Jørgensens fortællinger i virkeligheden er én fortælling i modsætning til Mallings og Mørchs, der er skrevet hhv. før og efter det kronologiske paradigme, som prægede det 19. århundredes historievitenskaber. Mordhorst viser også, at Jørgensen tenderer mod en biologisk forståelse af begrebet folk. Deri adskiller Jørgensen sig ikke fra flertallet af sine samtidige, men det er godt at få det udpeget.

Carsten Tage Nielsen gennemgår værkets genudgivelseshistorie og har altså en erindringspolitisk tilgang. Nielsen sætter tilblivelsen af de *Fyrretyve Fortællinger* ind i den sprogpoltiske kontekst i Slesvig i 1880'erne og følger derefter værkets reception frem til dets seneste oplag i 1998. Jørgensens og hans fortolkeres brug af det nationale står naturligvis i centrum, og Nielsen udpeger på linie med Mordhorst fortællingerne til at være en national – sågar *den nationale* – grundfortælling.

Claus Møller Jørgensen bruger en hermeneutisk vinkel – mere Gadamer end Collingwood, hvis jeg skal sige det. Der går lidt tid med de indledende øvelser. Kun godt halvdelen af kapitlet er egentlig analyse af de *Fyrretyve Fortællinger*, og da træder Hayden White ind som væsentlig inspiration. Man kan sagtens læse den glimrende analyse uden de – i øvrigt ligeledes glimrende – indledende teoretiske overvejelser, og det siger vel noget om disse overvejelsers nytte. De er stiløvelser i sagens tjeneste.

Anne Trine Larsen forsøger sig med et genusperspektiv på begrebet fædreland, og kommer frem til, at A.D. Jørgensen i forbindelse med tronskiftet i 1863 lægger vægt på mænd og deres slægt. »Således kommer kvinden til at stå uden for historien«, skriver Larsen som det ikke særligt opsigtsvækkende resultat af sin af Norman Fairclough inspirerede analyse. Søren Mørch er – alt andet lige – ikke anderledes end Jørgensen, for også han hylder de samme maskuline værdier, mener hun. Larsens bidrag er svækket af hendes manglende kendskab til det 19. århundrede. Således bliver både Luise (sic!) Heiberg og Louise Rasmussen udnævnt til at være prostituerede (s. 108). Måske siger det noget om Larsens billede af Guldalderens kvinde-rolle?

Jeg tænkte, om det var muligt at overtrumfe Morten Ranum. Han har – står der i indlednin-

gen – slet ikke læst dette værk, som denne bog handler om. Hvis jeg nu undlader at læse hans bidrag, vil jeg så have bedre forudsætninger for at skrive om det? Men Ranum har ikke samme virkningshistorie som A.D. Jørgensen, så jeg kan ikke bare skrive noget på rutinen. Desuden må jeg jo læse det for at finde ud af, om det giver mening at skrive om noget, man ikke kender til. Og svaret er nej. Ranums overvejelser er en slags fænomenologisk analyse af læsningens natur og er nedskrevet som rejsebrev og dagbogsblade, der afspejler enhver læseoplevelses kalejdoskopiske – og endda tilfældige – karakter. Det er slet ikke tosset *an sich*. Og så viser det sig et stykke inde i teksten, at skarnet alligevel har læst de *Fyrretyve Fortællinger*! De får så også lige et par ord med på vejen – sådan på rutinen, forstås. Tilbage bliver indtrykket af en ufrivillig men dristig historiker med en litterat i maven – og en god portion is.

Dorthe Gert Simonsens bidrag handler om, hvordan A.D. Jørgensen ophæver grænsen mellem historikeren og fortiden, idet historikerens opgave med at fastholde historien om fædrelandets helte i Jørgensens fremstilling sidestilles med disse heltes gerninger. Det sker ved at fortidens historikere omtales på samme måde som – og i tæt forbindelse med – feltherrer og politikere. Sammen skabte de historien. Men Simonsen viser også, at A.D. Jørgensen forudsætter, at denne historie allerede findes. Jørgensen mener på sin vis, at fædrelandet har en ukrænkelig eksistens og samtidig en omskiftelig skæbne.

Indlæggene, der – opgavens karakter taget i betragtning – generelt er af en høj kvalitet, og redaktionen af dem, viser de åbenlyse vanskeligheder ved at forfatte en metodebog eller lærebog, der kan ramme historiefaget ind. En førsteårsstuderende vil antagelig føle sig endnu mere metodisk forvirret efter læsningen af denne bog, bortset fra at han ville vide en hel del mere om A.D. Jørgensen som folkelig historiefortæller. Det er slående, at bogen med et par redaktionelle indgreb lige så vel kunne være blevet til en introduktion til dansk nationalism efter 1864. Skal man skrive en metodebog må man enten bekende sig til poly- hhv. kakafonien som i dette tilfælde, eller opdatere Erslevs *Historisk Teknik*. Modviljen mod at definere og afgrænse historie som fag med en fastlagt kanon er udbredt ikke blot blandt unge løver og andre postmodernister. Man vil ikke sættes i bås og forbeholder sig retten til at lave *etwas ganz anders*. Ikke desto mindre savner jeg, at en redaktion bider hovedet af alle forbehold og udgiver en »Historievitenskaber for Dummies« med en kort gennemgang af Mikrohistorie, Marxisme, Økonomisk Historie, Strukturalisme, Historisme, Positivism osv. med illustrative eksempler og en omtale af klassikerne.

Jes Fabricius Møller

Morten Hahn-Pedersen: Fra viking til borebisse. 50 generationer ved Vadehavet, Fiskeri- og Søfartsmuseet i Esbjerg, Esbjerg, 2001, 200 s., 175 kr.

Fiskeri- og Søfartsmuseet i Esbjerg driver en velbesøgt udstillingsvirksomhed (med egentligt museum, frilandsafdeling og saltvandsakvarium) og har desuden gennem den seneste snes år bedrevet megen forskning (historisk, etnologisk og biologisk). Nu har museets direktør Morten Hahn-Pedersen publiceret en flot og velskrevet bog om menneskenes liv ved den danske del af Vadehavet fra Vikingetiden til i dag. Hovedvægten i fremstillingen er lagt på det maritime, forstået som søfart, havne, søfolk, fiskeri og så videre.

Bogen indledes med en kortfattet beskrivelse af de naturgivne rammer, som er sat af det dynamiske naturområde, som Vadehavet udgør. Perioden fra 700-tallet til 1600-tallet beskrives derpå med den veldokumenterede by Ribe som omdrejningspunkt. Byen oplevede sin storhedstid i Middelalderen i kraft af sin afgørende rolle i Danmarks vestvendte søfart og handel, bl.a. med Nederlandene. Derpå følger et kort afsnit om perioden fra 1600-tallet til 1800-tallet, hvor Vadehavsområdet udmærket karakteriseres som et udkantsområde for verdenshandelen. En af dets vigtige funktioner var at levere søfolk til den internationale handel og robbefangst.

Det næste store afsnit handler om udviklingen på Fanø fra 1700-tallet til begyndelsen af 1900-tallet. Øens såkaldte sølvalder tog sin begyndelse lidt efter midten af 1700-tallet, hvor man vandt sig en plads på det hastigt voksende nationale og internationale fragtmarked. Fanøs flåde tiltog hurtigt og blev snart den tredjestørste i den danske provins. Mange af fartøjerne blev bygget på øens egne værfter. Fra midten af 1800-tallet oplevede øen sin guldalder, hvor Fanøflåden fik en nærmest eksplosiv vækst, idet rederne klogt satsede på store sejlskibe, efterhånden med jernskrog, i langfart på Middelhavet og oversøisk. Eventyret sluttede imidlertid brat omkring 1900, fordi fannikkerne ikke var med på vognen, da søfarten gik over fra sejlskibe til moderne dampere.

Bogens sidste store afsnit behandler Esbjerg fra 1800-tallet til i dag. Den første beskedne havn på stedet blev taget i brug i 1874 som ny dansk udfaldsport mod vest. Allerede godt en snes år senere havde den med sine dampskibsruter og jernbaneforbindelser udviklet sig til den vigtigste eksporthavn for danske landbrugsprodukter. Esbjerg viste sig tillige – som en ikke-tilsigtet sidegevinst – at være et glimrende sted for en fiskerihavn. Morten Hahn-Pedersen beskriver med stort overblik udviklingen med de mange udvidelser og moderniseringer af både

trafikhavnen og fiskerihavnen, de mange afledede erhverv i byen, udviklingen fra konsum- til industrifiskeri, arbejdet på havnen, mekaniseringen, containeriseringen og så videre. Endelig behandles Esbjerg som basehavn for offshoreaktiviteterne i Nordsøen siden 1980.

Alt i alt er der tale om en særdeles veloplagt og kompetent fremstilling af Vadehavets historie – hele tiden med det internationale perspektiv, der er så afgørende for at forstå konjunkturbevægelserne i den maritimt dominerede egn. Bogen er i flot layout og tryk, så de mange farveillustrationer står ualmindelig fint. Der er overalt sørget for kort med tydelig markering af omtalte steder. Desuden er værket forsynet med en masse små blå faktabokse og en del større gule temaopslag, som begge giver god og præcis besked for ikke-sagkyndige. Fremstillingen egner sig således glimrende til at lystlæse i hist og pist uden nødvendigvis at skulle tage det hele fra begyndelsen.

Fra viking til borebisse henvender sig tydeligvis til et bredt interesseret publikum. Man må sige, at det er lykkedes for Morten Hahn-Pedersen at formidle sit store og komplicerede stof på bedste vis. Da han også har formået at skaffe økonomisk støtte fra adskillige fonds, er salgsprisen for den store smukke bog oven i købet blevet særdeles rimelig.

Erik Gøbel

Svend C. Dahl: Næstved i Middelalderen. Købstadens oprindelse, dens udseende og indbyggernes tro, levevilkår og dagligdag, Suså-Komiteen, Næstved, 2001, 179 s., 250 kr.

Hvis man i farten tror, at der her er tale om bogen om middelalderbyen Næstved fra projekt middelalderby (Aage Andersen: *Middelalderbyen Næstved*, 1987), så ville det være en misforståelse. Som antydning med den ambitiøse undertitel vil Svend C. Dahl berette en masse om Middelalderens Næstved og dens indbyggere. Forfatteren har siden begyndelsen af 1980'erne beskæftiget sig med byen og dens historie. I forordet siges det, at »*lokalhistorikeren og forfatteren Sv. C. Dahl*« efter komiteens opfattelse var den mest kompetente til at skrive et samlet værk om Næstved i Middelalderen. En bemærkning, der godt nok stiller Palle Birk Hansens omfattende og lødige produktion om Næstveds Middelalder, specielt fra 1990'erne, ganske i skyggen. Især hvis man opdager, at den nye bog i betydelig udstrækning er baseret på Sv. C. Dahls gamle bog *Næstved – købstaden i 1500-tallet* fra 1981. En bog, der var rettet mod folkeskoleelever, hvilket afspejlede sig i det benyttede sprog, der selvføl-

gelig var tilpasset denne målgruppe. Et sprog, der stadig kan genfindes i nogle af denne bogs formuleringer.

De ledsagende illustrationer i den nye udgave er ganske overvældende, men det er godt nok blevet en broget flok. Man har haft held til at formå den yderst professionelle og dygtige illustratør Mads Stage til at levere en række tegninger (»stemningsbilleder«), men er alligevel faldet for fristelsen og har medtaget forfatterens egne aftegninger af kalkmalerier fra den gamle bog, suppleret med en del (nye) fotografier samt drevet rovdrift på velkendte træsnit fra Olaus Magnus m.fl. Næsten alle opslag har således flere illustrationer, men de stærkt skiftende formater, placeringer og illustrationstyper giver et uroligt indtryk; så man savner lidt bistand fra en god grafiker.

Teksten er gennemgående letlæst, oplysende og uden nævneværdige fejl, selvom det må være en smagssag om man værdsætter de mange forsøg på at gøre Næstveds historie til en række rekorder: Danmarks 3.-4. største by i Middelalderen med den største middelaldermassegrav, de eneste middelalderrekkehuse, de ældste bindingsværksfigurer osv. Sagligt set kan det i høj grad diskuteres, hvorvidt vort kildemateriale overhovedet rækker til at bestemme arealet og befolkningsmængden i de danske middelalderbyer tilstrækkelig nøjagtigt på forskellige tidspunkter i tidlig, høj- og senmiddelalder, ligesom alle de arkæologisk funderede rekorder i sagens natur kun har udsagnskraft i forhold til andre, hidtidige udgravningsresultater.

Et kik i indholdsfortegnelsen viser, at forfatteren kommer godt rundt i sit stof (f.eks. Havnen, Kirken, Byens styre, Handel og erhverv, Dagligliv og levevilkår mm.), men ved nærmere eftersyn bliver man klar over, at bogens titel ikke skal tages helt bogstaveligt. 1682, 1567 og »De sidste 500 år« er også blandt de afsnit, der dukker op i bogens sidste tredjedel. Underligt nok er forfatteren i øvrigt af den opfattelse, at selvom bogen vil kunne bruges af de større elever i folkeskolen og i HF og på gymnasiet, så kan alle kildehenvisninger godt blive »sparet væk« – som det siges. Dog bringes diverse bilag (navnelister fra 1480 og 1567) samt en fyldig litteraturliste og et godt register med få udeladelser og fejl (f.eks. nævnes Stettin, men ikke Lübeck, s. 101).

Sammenfattende kan man vel fremhæve, at Næstveds borgere har god grund til at glæde sig over denne bog og den nu reetablerede Suså gennem byen – (med tiden vil parkpræget forhåbentlig også blive mindre udtalt), men bogens største kvalitet er nok at den leverer så meget kulturhistorisk stof til brug for fantasien, når der fremover skal dannes nye »stemningsbilleder« af middelalderbyen ved middelalderbolværket langs middelalderåen.

Tommy P. Christensen

Ole Nederland: Det gamle Munkebo, Kertemindeegnens Museer, Kerteminde, 2002, 203 s., 198 kr.

Forfatteren har igennem en længere årrække beskæftiget sig med det østfynske Munkebo Sogn ved Kerteminde, og resultatet er den foreliggende bog om Munkebo fra tidernes morgen til midten af 1900-tallet, hvor Lindøværftet omformede totalt det lille lokalsamfund. Det er der kommet en god, men traditionel sognehistorie ud af, opbygget på den klassiske måde: Istid, Oldtid, Middelalder, kirke, landbrug og udskiftning samt skolevæsen.

Munkebo udviklede sig fra et lille lokalsamfund til i Middelalderen at blive et lokalcenter med byfoged og købstadslignende forhold, godt hjulpet af en gode havneforhold. Det var dog nabobyen Kerteminde, der fik tildelt købstadsrettighederne (1413), men Munkebo fortsatte med at spille en vigtig rolle i lokalområdet.

Ole Nederland har kunnet benytte tingbøger fra perioden 1649-66, som er en righoldig og til dels overset kildegruppe i sogne- og byhistorier, og det er der kommet et godt afsnit om dagligdagen ud af. Endvidere har forfatteren haft en righoldig fynsk lokalhistorisk litteratur at trække på – her tænkes på Aage Fasmer Blombergs og Erland Porsmoses undersøgelser – og det har forfatteren forstået at udnytte glimrende i sin fremstilling. Bogen indeholder også et indgående studie af landsbyfællesskabet, de tre vange og et udmærket forsøg på tolkning af de mange marknavne, der rummer mange oplysninger om en landsbys udvikling og historie. Man må dog spørge, hvor husmændene og håndværkerne er henne i skildringen af landsbyfællesskabet og udskiftningen, for der optræder kun gårdmænd (jf. det obligatoriske afsnit om gårdenes historie). Munkebo havde vel husmænd og håndværkere? En skildring af disse grupper sammen med en undersøgelse af den sociale struktur (f.eks. på baggrund af folketællingerne 1801 og 1901) ville have givet et værdifuldt kapitel, der kunne have belyst forholdet mellem lokalsamfundets forskellige grupper.

Det skal dog ikke skygge for, at man i Munkebo har fået en sognehistorie, man kan være tilfreds med, og som fremtræder i et læseværdigt format. Dog ville bogens anvendelighed være blevet øget, hvis der havde været et personregister, noget man ofte savner i lokalhistoriske fremstillinger, og som ikke blot er til nytte for udensogns-, men også indensogns-læsere.

Christian Larsen

Kirsten Lindberg: Sirenernes stad København. By- og bygningshistorie før 1728. Bind V, Skippershoved, København, 2000, XV+590 s., 348 kr. Bind VI, Forlaget Sortedam, København, 2001, XV+385 s., 200 kr.

Med bindene om Nykøbenhavn (Østre og Vestre Sankt Annæ Kvarter) og Københavns forstæder afslutter Kirsten Lindberg sin imponerende undersøgelse af bygnings-, bolig- og leveforhold i den tidlige enevældes København. De tre første bind om den indre bys kvarterer udgjorde hendes disputats (1996), det fjerde (1998) beskæftigede sig med Christianshavn.

Begge de nye bind er pioneropgaver. Bygnings- og boligforholdene i den nye bydel, som Christian 4. lagde grunden til, er aldrig blevet systematisk beskrevet for den tidlige periode, og med undersøgelserne af forholdene foran voldene er vi nærmest på jomfruelig grund.

Det er et titanisk arbejde, som Kirsten Lindberg har udført. Det drejer sig om en systematisk udnyttelse af de prioritetsvurderinger, der findes i Københavns Stadsarkiv, om en meget grundig udnyttelse af skifter, skøder og øvrige ejendomsarkivalier, der, med hjælp af målebrev også har givet mulighed for at skabe ganske sikre gengivelser af bygninger og ejendomme.

Dispositionen i disse to bind følger det skema, som også de fire første anvendte; en indledende del, der fører bydelens historie og udvikling frem til tiden o. 1660. Derefter for perioden frem til 1728 en systematisk behandling af en række emner fra byggemåde, bygningstyper og boligindretning videre over erhvervsudøvelsen, dyreholdet og friarealerne til de mere af offentlige tiltag prægede emner som gader, vandforsyning og befæstning til de ejendomme, som de forskellige institutioner havde i bydelene. Ejendomspekulationen belyses, inden en lang række udvalgte ejendomme og deres historie præsenteres som »eksempler«. Hvert bind afsluttes med en sammenfatning og konklusion, og i bd. VI kommer så en hovedkonklusion. Her karakteriseres byudviklingen – som konservativ, med udvikling i spring, særligt styret af befæstningens udvikling og med særlige karakteristika for de enkelte kvarterer. Byggeriets udformning og anvendelse karakteriseres kort.

Bortset fra tilløbene til at formulere nogle ideer om byens udvikling, er *Sirenernes stad København* et meget beskrivende værk. Der citeres fra kilderne, så forfatterens eget sprog kommer til at bære voldsomt præg af det, og data fra den ene matrikel stilles op ved siden af data fra den anden og tredje. Som et af de sidste kapitler kommer følgerigtigt et kapitel med titlen »Uidentificerede ejendomme«. Den størst mulige fuldstæn-

dighed i beskrivelsen af bygnings- og boligforhold er tilstræbt.

Der er dermed skabt et enormt materiale om københavnske bygnings- og boligforhold, som bare venter på at blive udmøntet i en socialhistorisk dimension. Ser man i kapitlerne »Samfundsforhold« bliver man dog skuffet; her omtales synet på byggeriet, kravene til byggeriet, og vurderinger og vurderingsmænd, og disse kapitler fungerer da også udelukkende som indledning til de store, minutiøst beskrivende kapitler om byggemåde, bygninger og boligindretning. *Sirenernes stad København* bevæger sig udenfor syntesernes kreds.

Kirsten Lindbergs tilgang har været arkitektens, med mere vægt på bygninger end på byplan. Hun har været nede og beskæftige sig med de enkelte matrikler og de bygninger der har stået på dem. Det er summen af disse utallige undersøgelser, som hun har forsøgt at sætte ind i den større ramme, den byhistoriske. Og det er vel nok her, at Lindbergs største problem findes. Hun har forsøgt, som sin forgænger i den københavnske ejendoms historie, generalmajor H.U. Ramsing, at dække alle felter. Den lokalhistoriske litteratur er blevet inddraget i fuldt mål, og ikke altid med den nødvendige kritiske sans. Et enkelt eksempel: Den første institution, som bliver nævnt i bind V, er Skt. Annæ Hospital. For en romansk granitsøjle, der findes i kælderen under den nuværende Østre Landsret, vil Lindberg anse det for »troligt«, at den kan henføres til Skt. Annæ Kapel; her følger hun nærmest ord til andet en tanke, som Charles Christensen udtrykte i en artikel om Den kongelige Fødsels- og plejestiftelses grunde i 1944; ingen af dem har dog overvejet, at eksistensen af en romansk søjle i et kapel, hvis oprettelse formentlig ligger i de første år af 1500-tallet, måske kunne være lidt usandsynlig. I samme forbindelse omtaler hun, at hospitalets grundlægger og forstander Claus Jensen. Denne bringer sig uden for Christian 2.'s rækkevidde ved at fortrække til Skåne – der dog stadig på dette tidspunkt må siges at have hørt til den danske konges lande. Når det drejer sig om historiske og arkæologiske data og sammenhænge, kan Lindbergs forhold til sin litteratur til tider virke noget ukritisk.

Man kan også sige en del om mangel på konsekvens i brugen af navne og skrivemåder. Man kan måske vende sig til »*Nykiøbenhavn*«, men når brødrene Lamoureux indenfor ganske få linier optræder henholdsvis som »*l'Amoureux*« og »*L'Amoureux*« var det måske på sin plads at finde en standard. I andre tilfælde kan transkriptionerne fra forskellige kilder gøre navnene fuldstændig uigenkendelige for læseren, hvis han ikke får lidt hjælp. Manglende tilretning kan også ses ved ordforklaringerne: Bag i hvert bind findes der en ordliste. Den er nødvendig til de mange ældre ord og begreber, der anvendes

på de næsten 3.000 sider. Men allerede ved det første ord i bind V, hvor der henvises til ordforklaringen – mangler forklaringen. Den må vi vente med til rettelserne til samtlige bind, som kommer i bind VI.

Disse bind skal ikke læses som historien om byudviklingen og den sociale udvikling i København i århundredet før den første store brand i 1728. Mange flere (og andre) faktorer skulle i så tilfælde inddrages. Men ikke mindst med de to sidste bind er der blevet givet en enestående mulighed for at arbejde videre med Københavns ejendoms historie og sociale og økonomiske historie. Med de grundige undersøgelser af det enorme arkivaliske materiale, som Kirsten Lindberg har foretaget, er muligheden for at vise nuancerne i dagliglivet blevet langt større, og de hjørner af byen, der ikke lige netop har tiltrukket konger og adelsmænd, har også fundet plads i historien om København under den tidlige enevælde.

Karsten Gabrielsen

Pernille Ulla Knudsen: Lovkyndighed og vederhæftighed. Sjællandske byfogeder 1682-1801, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, København, 2001, 434 s., 225 kr.

Den foreliggende ph.d.-afhandling om de sjællandske byfogeder følger sig smukt ind i rækken af administrationshistoriske undersøgelser af enevældens embedsmænd efter nybruddet med SHF's lokaladministrationshistoriske forskningsprojekt tilbage i 1976-82. Pernille Ulla Knudsen har under udarbejdelsen været knyttet til Retsvidenskabeligt Institut A på Københavns Universitet. Det har givet projektet en vinkling på det juridiske område, som bringer meget nyt og interessant på lovkyndighedens område. Derimod har der været mindre fokus på titlens andet led: byfogedernes økonomiske vederhæftighed.

Problemstilling, afgrænsning og kildemateriale
Pernille Ulla Knudsen har som overordnet emne ønsket at belyse udviklingen i retssystemet i 1700-tallet gennem professionaliseringen af embedsmændene og kumulering af embeder. Dette bliver konkretiseret til en undersøgelse af de danske byfogeder – nærmere betegnet de embedsmænd, der besatte posterne i seks udvalgte købstæder i perioden 1682-1801. *Hvem* var de – *hvad* lavede de og *hvordan* varetog de deres embede? Var de lige så uduelige som deres rygte – det vil dog især sige efter opfattelsen hos generalprokurør Henrik Stampe og den ældre forskning på området. Derimod ikke hos den nyere forskning.

Til at besvare det rejste spørgsmål har forfatteren udvalgt seks sjællandske købstæder: Holbæk, Kalundborg, Køge, Næstved, Skælskør og Vordingborg. Et af afhandlingens svagere punkter er begrundelsen for udvælgelsen af netop disse købstæder. Der bringes to argumenter: Forskellige kumuleringstempi og kildematerialet (s. 17). Det sidste punkt er naturligvis helt afgørende, selvom det ikke præciseres, hvilket kildemateriale der har været nødvendigt for udvælgelsen. Men hvad udmærker købstæderne i øvrigt? Størrelse – beliggenhed – bymark – håndværk – handel osv.? Besvarelse af disse spørgsmål er ikke helt ligegyldige – for måske har dette noget at gøre med hvilke personer, der søger embederne. Det må man i hvert fald have rede på. Det er ikke tilstrækkeligt at få konstateret, at de seks købstæder svarer til 10% af de ca. 67 købstæder i Danmark i perioden og et lille meget generelt afsnit om de danske købstæders økonomiske tilstand i almindelighed. Afsnittet om udvælgelsen slutter da også af med følgende upræcise konstatering: »Det skal imidlertid erkendes, at andre byer på Sjælland ligeledes kunne have været inddraget«.

Den kronologiske afgrænsning er præcis for starttidspunktet 1682, hvor der blev foretaget en administrativ forenkling af bystyret over alt i landet. Magistraterne blev nedlagt i flere byer, så byfogeden sad alene tilbage som både dommer og administrator. 1801 står mindre prægnant som afslutning. Det begrundes med, at nu var den sidste embedskumulering af byfoged – og borgmesterembedet i de seks købstæder foretaget, dvs. nu var byfogeden overalt i de seks købstæder eneste dommer, og alle byfogeder havde et andet offentligt embede at bestride ved siden af. Embederne blev ikke sammenlagt, men i denne byfogeds tid varetaget af samme person. (Vi skal i øvrigt helt frem til s. 153, inden vi får en definition på kumulering.)

Pernille Ulla Knudsen har været eminent god til at støve centralt kildemateriale op til sin undersøgelse. Her skal blot fremhæves hendes fortlighed med de værker, bøger og kollegier, som de ustuderede jurister fra 1736 havde til rådighed til deres eksamensforberedelse. Det er i øvrigt interessant ud fra et dansk-norsk helstatssynspunkt, at alle de eksaminerede jurister skulle kende til norsk lov, når den som på det formueretlige område adskilte sig fra dansk ret.

Desuden har hun fundet frem til byfogedernes to indberetninger til Danske Kancelli i 1752 om jurisdiktionsgrænser, rettens personer, rettens gebyrer og omkostninger mm og igen i 1753 om deres synspunkter på gældende lov – mangler og vanskeligheder i det daglige arbejde med paragrafferne.

I øvrigt har hun s. 112 konstateret et skift i formuleringen af embedsansøgningerne til kongen fra sidste halvdel af perioden. Hvor ansøg-

ningerne i 1600-tallet kun centrerede sig om den stormægtigste allernådigste arvekonge og herre i alle afskygninger, så optrådte i sidste halvdel af 1700-tallet hensynet til fædrelandet og ønsket om at tjene dette på lige fod med reverensen for Deres Kongelige Majestæt. Hun skal også have ros for sine sammenfatninger både efter hvert kapitel, hver afdeling og endelig som afslutning.

Prosopografisk undersøgelse

Første del af *Lovkyndighed og vederhæftighed* er en prosopografisk undersøgelse af de 59 embedsmænd, der blev udnævnt til byfogeder i de udvalgte byer 1681-1801. Dvs. en fælles undersøgelse af gruppen: Hvem var de, deres fædre, børn, ægtefælle, eksamen, karriereløb, ansøgning og udnævnelsespraksis, kumulering af embeder og endelig deres arbejdsopgaver og aflønning. Det er en undersøgelse i smuk forlængelse af Grethe Ilsøe – og Birgit Bjerre Jensen for udnævnelser under Frederik 4. Det er en undersøgelse, der er god til at blive klog på de sociale og administrative problemer, den ældre enevælde havde at kæmpe med. Men her set fra nedenunder – fra byfogederne. Der foretages en relevant sammenligning med præsterne, som var periodens store embedsmændsgruppe. Her fremhæver Pernille Ulla Knudsen den interessante forskel, at mens præsterne normalt var ugifte ved ansættelsen, så havde byfogederne for længst fået kone og børn. Efter anmelderens opfattelse er det en naturlig følge af den praktiske uddannelse til byfogedembedet, hvor praktikanten i modsætningen til stud.theol.'en ikke kunne være sikker på, at det endte med embede. Den ændrede civilstand betød noget for ordning af pensionsspørgsmål for forgængernes enke, som ikke kunne løses ved ægteskab med efterfølgeren. Derfor startede de særlige pensionskasser på området.

Forfatteren vil ud over disse almindelige spørgsmål undersøge den omtalte embedskumulering og hvornår den nye eksamen for udstedende – men eksaminerende – jurister fra 1736 slår igennem ved ansættelser i byfogedembederne. Den første eksaminerende jurist tiltrådte i Næstved i 1743 og den sidste i Køge i 1781. Når det trak så længe ud, var begrundelsen hensynet til embedskumuleringen. Når embedet skulle gå til en allerede siddende embedsmand i byen, kunne man ikke samtidig honorere ønsket om ansættelse af de nye eksaminerende jurister. I øvrigt mener Pernille Ulla Knudsen at have konstateret en betydelig indflydelse fra stiftamtmanden på byfogedudnævnelserne. Ofte gik ansøgerne først til ham for at få en udtalelse, inden ansøgningen indsendtes til kongen – en understregning af, at en embedsansøgning opfattedes som en supplik, og en sådan krævede udtalelse fra stiftamtmanden. Men er dennes indfly-

delse på det endelige resultat en følge af, at Sjællands stiftamtmand boede i København, og derfor meget let kunne løbes på dørene, når man alligevel var inde for at aflevere sin ansøgning i Danske Kancelli? Eller hvordan ser det ud i de store jyske områder – havde stiftamtmandene her en tilsvarende indflydelse?

Bogens titel er som anført *Lovkyndighed og vederhæftighed* – det sidste forstået i tidens sprogbrug som økonomisk vederhæftighed. Dette sidste punkt får en mildt talt stedmoderlig behandling. Det økonomiske aspekt nævnes i forbifarten et par gange som et punkt, der berøres i en ansøgning: Vedkommende har betalt skatter til byen (s. 92) eller han kan påberåbe sig ordentlige økonomiske forhold (s. 93). Der er også sager om byfogeder, der har tilegnet sig de umyndiges midler fra overformynderibestyrelsen (s. 141), byfoged Dorf i Næstved, der fradømmes sit embede af samme grund (s. 143), ligesom alle de tilsvarende problemer i Skælskør i 1694, 1752 og 1774 (s. 146ff).

Og stiftamtmanden fremhævede netop i en sag om embedskumulering i Næstved, at sikkerheden for offentlige midler var størst hos én formuende frem for hos to fattige (s. 181). Men alligevel undersøges det ikke nærmere, hvilke realiteter der lå bag disse sager eller embedets indtægter i almindelighed. Byfogeden havde i modsætning til herredsfogden i det 18. århundrede skiftemyndigheden over byens indbyggere og det hermed forbundne overformynderi. Men han delte det med magistraten, hvor der var en sådan, så han fik kun 1% af boets vurdering i salslær. Da netop dette skiftesvæsen var grundlag for både gode indtægtsmuligheder og svingagtigheder, ville der have været al mulig grund til at foretage en nærmere undersøgelse af dette område. Hvor mange skifter blev der behandlet og hvor store var boerne? I stedet anføres en del snik snak såsom: »Hvor tit de imidlertid skulle forrette skifter, er dog usikkert. Det var nok begrænset, hvor mange der døde om året i disse små købstæder« (s. 214 fn.). Ja, det kunne jo have været undersøgt. Og netop i denne sammenhæng havde de udvalgte købstæders størrelse og rigdom været af betydning. Endelig kunne et par skifter efter byfogederne selv have været interessante til bedømmelse af deres vederhæftighed. Pernille Ulla Knudsen kender øjensynligt ikke Frank Jørgensens artikel »De deputeredes embedsrejser i 1803-30« i *Arkiv* 3. bd. nr. 1, 1969, og de indberetninger i Danske Kancelli, som rejserne resulterede i. Nok er de i tid ude over hendes periode, men de har dog underrettsdommernes økonomiske embedsførelse i slutningen af 1700-tallet som genstand.

Som afslutning på afsnittet om afståelse af embeder konkluderer Pernille Ulla Knudsen, at når byfogederne forsømt deres embedspligter, var det ikke som dommere, men derimod som

økonomiske administratorer (s. 152). I hvert fald førte det ikke til afskedigelse, men strengt taget burde en sådan sætning være fulgt op af et par undersøgelser set fra appeldomstolen. Hvordan gik det vore udvalgte byfogeder, når deres sager blev appelleret til landstinget?

Retspraksis ved underretterne

Sidste del af *Lovkyndighed og vederhæftighed* indeholder en undersøgelse og vurdering af retspraksis ved underretterne. Og det er her Pernille Ulla Knudsen når de mest banebrydende resultater. Med de tidligere omtalte indberetninger fra 1752 og 53 som kilde gennemgår hun først alle sjællandske byfogeders syn på den lovgivning, der var grundlag for deres domsafsigelser. Hun undersøger, om de i deres svar var påvirket af deres eksamensopgivelser, bl.a. C.D. Hedegaards *Trifolium Juridicum* – men nej, svarene må kunne tages som udtryk for deres egne holdninger. Ni byfogeder besvarer i alt 403 punkter, hvor det er interessant at lægge mærke til deres usikkerhed omkring straffene for tyveri. Danske Lov havde f.eks. ikke dødsstraf for tyveri, men den kom allerede med en lov fra 1690 om kvægtyveri og indbrud – og det ønskede flere indføjet i den planlagte (men ikke gennemførte) revision af *Danske Lov*. Derimod var et par byfogeder indignerede over den letfærdige behandling af den mandlige part i lejersmålssager, hvor kvinden stod tilbage både med skammen og et barn at forsørge. Faderen burde pålægges at bidrage til barnets forsørgelse! (Forhåbentlig hopper læserne ikke på forfatterens definition af lejersmål – det er *ikke* udenomsægteskabeligt seksuelt samkvem, men *førægteskabeligt* eller *uægteskabeligt*, s. 256).

I afsnittet om processens udvikling og bytingets aktører gives den bedste beskrivelse af de vigtige begreber i retshistorien akkusatorisk og inkvisitorisk proces, som jeg er stødt på.

Den egentlige undersøgelse af retspraksis bygger på 217 retssager, der er udvalgt for året for sammenlægningen af by- og rådstueretten for de udvalgte købstæder – for Skælskør og Vordingborg dog det første år med en retsprotokol for et helt år. Begrundelsen er s. 236, at det skulle give mulighed for at vurdere virkningerne af kumuleringen. Under alle omstændigheder giver det en rimelig spredning over tid, men alligevel sidder læseren tilbage med en fornemmelse af usikkerhed, der går tilbage til den manglende viden om de udvalgte købstæder, som tidligere er omtalt. Hvorom alting er, så gør forfatteren en række markante iagttagelser, hvoraf her kun kan fremdrages nogle enkelte. Men læs selv bogen.

Den så ofte fremførte kritik af sammenblandingen af rådstueret og byting, som var en følge af kumuleringen af byfoged- og borgmesterposten, gør Pernille Ulla Knudsen til skamme. For

rådstueretterne var stort set hørt op med at afsige domme, da kumuleringerne skete.

Prokuratorerne gjorde deres indtog ved byretterne i 1700-tallet og optællingerne viser, at det var sagsøgerne, der lod sig repræsentere ved prokuratorer (63 sager med prokuratorer, 15 med fuldmægtige/lavværgere og 46 selvmødere), mens sagsøgte i højere grad var selvmødere. (De tilsvarende tal var 10 – 10 – 128). Dette leder Pernille Ulla Knudsen til den konklusion, at professionaliseringen af retsvæsenet havde en social slagside (s. 292).

Alle opgørelser over antallet af bytingsdomme viser fald – uanset hvilken af de seks købstæder, det drejer sig om. Men så foretager forfatteren det geniale greb, at hun ikke nøjes med at se på bytinget, men inddrager politiretten for de samme år og her viser det sig, en stor del af retssagerne i købstæderne efter 1701 blev behandlet ved politiretten. Ser man på afgørelsesmåden blev kun en fjerdedel af sagerne afsluttet med domfældelse, mens knap halvdelen enten blev frafaldet uden dom, forsvandt uden afgørelse eller et par stykker blev forligte. Der er altså ikke tale om, at antallet af sager gik ned. De forsvandt blot et andet sted hen. Og deres afgørelse mindede om forholdene i 1600-tallet, hvor retens fornemste opgave i private sager var enten at forlige parterne eller at medvirke til at sætte gang i en forligsproces uden for retten. En optælling af sagerne ved Næstved Politiret i 10 år fra 1711 til 1775 viser en stigning fra 27 sager til 62 sager.

Dette bliver endnu mere udtalt, når Pernille Ulla Knudsen gentager sin undersøgelse på forligskommissionerne fra 1795, hvor forhandlingerne foregik for lukkede døre uden medvirken af prokuratorer. Undersøgelser fra Kalundborg og Køge viser, at antallet af forligskommissionens sager steg enormt, i Kalundborg på bekostning af sagerne ved bytinget. Hendes konklusion er, at befolkningen generelt holdt op med at anvende retsvæsenet til at løse deres private hverdagstvister. Bytinget blev overladt til Kalundborgkøbmænd og Køgeværtshusholdere, til prokuratorer og en begyndende juridisk ekspertise (s. 361). Denne indsigt får hende til at gå ind i en nutidig argumentation for, at Danmark i lighed med Norge skal genindføre forligsvæsenet, som blev ophævet i 1950'erne. Vi har således at gøre med en engageret forsker, der både arbejder med relevante historiske problemstillinger og er i stand til at perspektivere dem til nutiden. Godt gået!

Og så burde anmeldelsen nok slutte her – men der er lige et par sure opstød.

Der foregår megen udmærket forskning i forbindelse med erhvervelse af ph.d.-graden, og det er fint, at afhandlingerne bliver publiceret. Men der bør udvises større omhyggelighed med manuskripterne inden publicering. Måske finder

nogle det nødvendigt at redegøre for deres historieteoretiske ståsted ved fremlæggelse af ph.d.-afhandlingen, men dette bør kun publiceres, hvis det er nødvendigt for forståelse af afhandlingen. Og en afhandling bliver ikke til mikrohistorie, fordi den indeholder en kvalitativ sagsgennemgang i modsætning til optælling af anvendte sagtypologier. En prosopografisk undersøgelse er ligeledes meget langt fra at være mikrohistorie. I den foreliggende undersøgelse inddrages ikke alle byfogedernes forhold som f.eks. deres økonomi og netværk i og uden for købstaden. Skal der sættes etikette på sådanne undersøgelser, må det være strukturundersøgelser. Alligevel har forfatteren følt det nødvendigt at bekendtgøre sit positive forhold til den i øvrigt også efter anmelderens opfattelse nyttige mikrohistoriske tilgang.

Værre er dog nok den manglende omhyggelighed med korrekturlæsning. Det er især slemt i indledningen – og denne anmelder er ikke nogen mester udi disciplinen. Men eksempler som de følgende er dog for meget: J.A.Borring ville kun være 13 år, da han i 1757 blev konstitueret byfoged i Svaneke (s. 35). Klummetitlen s. 133 ff er *Afslæelse* af embede. Stig Juul publicerede allerede i 1751 (s. 258). I 1948 havde Danmark en *juristminister* (s. 371) og i 1951 afviste den socialdemokratiske justitsminister Gerda Petersen at udføre nogle omkostningsberegninger (s. 372) – men hun tilhørte Venstre og hed Helga Pedersen. Bilag 7.1 opgør *årstedsforretninger* (s. 413). Og så er der en mængde sætninger med slåfejl, manglende småord og forkert ordstilling. Hvis forfatterne ikke selv kan klare en ordentlig korrekturlæsning, falder det tilbage på forlaget – i dette tilfælde Jurist og Økonomforbundets Forlag.

Birgit Løgstrup

Frits Beck Kristensen: Kilder til landboreformerne i Vridsløselille 1771-1801, redaktør Jørgen Nielsen og fotograf Erling Pultera, Lokalhistorisk Samlings Venner, Albertslund, 235 s., 200 kr.

I *Fortid og Nutids* martsnummer 2002 bragtes et debatindlæg af Jørgen Vogelius, som han havde givet overskriften »Når kilder kildrer«. Forfatteren har her fat i noget meget centralt ved historiske kilder og vores relation til dem, nemlig det at de er forlenet med en ganske særlig autenticitet. Når vi står over for dem, eller holder dem i hånden, sådan som vi kan gøre det med arkivernes arkivalier, føler og mærker vi fortiden meget tæt på. Hos nogle kan det vel godt føre til frustration over, at fortidens spor

trods nærheden forekommer så utilgængelige, men hos de fleste opleves det som noget stærkt og positivt, der gør at man gang på gang vender tilbage til kilderne.

Det har man også gjort i Albertslund, hvor Frits Beck Kristensen har gennemgået journalerne i Rentekammerets landvæsenkontor, og afskrevet det, der havde med Vridsløselille at gøre i årene 1771-1801. Kilderne fylder 180 af bogens godt 230 sider, og de er bragt i kronologisk orden. Forfatteren har også i en vis udstrækning gennemgået arkivalier fra Københavns Amts arkiv, men de er kun undtagelsesvist gengivet, da disse kilder ifølge bogens forord »ikke er nødvendige for at beskrive sagerne«. Tematisk omfatter de mange tekster følgende større sagsforløb: Vridsløselilles første udskiftning 1771-72 på foranledning af anlægningen af den nye Roskildelandevej, byens anden udskiftning 1783-84, en sag vedr. overflytning af en stavnsbundet karl fra krongodset til Vartov Hospitals Gods 1786-89, husmændenes kamp for at få tildelt jord 1787-89 og en strid om en hushandel i 1793. Der er således taget meget mere med, end det var nødvendigt for at belyse det, som bogen ifølge dens titel skulle handle om, nemlig landboreformerne i Vridsløselille. Frits Beck Kristensen har ikke blot mærket kilderne kilde, han er blevet tryllebundet af dem!

Nu ville det ikke have gjort så meget, hvis transskriptionen af de mange kildetekster blot havde været til internt brug på det lokalhistoriske arkiv og andre steder. Problematisk bliver det derimod, når man vil gøre en stor, flot bog ud af det, sådan som man her har formået at gøre det med støtte en række steder fra. Man aner at bogens redaktør Jørgen Nielsen har haft en fornemmelse af, at kilderne vist ikke kunne bære en sådan udgivelse, men i stedet for at forsøge at skære kilderne til i forhold til en relevant problemstilling, har man valgt at fylde yderligere på, hvilket, efter min mening, kun gør ondt værre. Måske har man tidligt i forløbet fået mange støttetilsagn, således at økonomien ikke satte begrænsninger; hvis det er tilfældet, må man advare om, at det kan være en farlig sag at lade økonomien styre for meget. Det fratager under ingen omstændigheder redaktører og forfattere for en indimellem venhård prioriteringsrunde.

I et forsøg på at formidle indholdet i de hundredvis af kildetekster har Jørgen Nielsen skrevet en 30-siders indledning, som han kalder »Landboreformerne i Vridsløselille – en fremstilling af sagerne«. Her gennemgås i en nærmest poppet form de sagsforløb, som er nævnt ovenfor. Præsentationen mangler helt perspektiv og udblik, og her savner man også forsøg på at sætte landboreformerne ind i en større sammenhæng. Lykkedes landboreformerne i Vridsløselille? – Det er et spørgsmål, som bogen intet svar

giver på. Noget forsøg på at knytte an til det seneste tiårs livlige debat om landboreformerne, finder man heller ikke, men det kan næppe undre, når man opdager at bogens litteraturliste kun tæller fire værker: Birte Stig Jørgensens og Dieckmann Rasmussens afhandlinger fra 1967 og 1977, Skrubbeltrang's disputatsklassiker fra 1940 og endelig Poul Høyers artikel om Vridsløselilles jorder i *Glostrupbogen* 1958-59.

Formentlig for at give *Kilder til landboreformerne i Vridsløselille 1771-1801* en stærkere appel til nutidens Vridsløselillebeboere, for hvem 1770'ernes og 1780'ernes landboreformer måske kan forekomme noget fjerne, han man ganske umotiveret indsat et par billedsider med farvefotos af huse i byen. Der er ingen billedtekster, og ingen af husene synes at gå tilbage til landboreformernes tid, men her skal man jo passe på, når intet er oplyst. De fleste bygninger er i øvrigt fotograferet fra den mest ucharmerende vinkel: gavlenden.

Når det dertil føjes, at der i denne bog om jordreformerne ikke findes ét eneste kort over Vridsløselille by endsige dens jorder, vil man forstå, at denne anmelder er meget tæt på at kalde bogen totalt mislykket. Kildeudgivelser er en farlig sag, for vel kilderne kilderne behageligt og hyggeligt, men de kan altså også nemt tage magten fra en, sådan som det er sket for folkene bag denne bog.

Karl Peder Pedersen

Henrik Fode (red.): For byens laug, Erhvervsarkivet, Århus, 2000, 38 s., 125 kr.

Skønt de gamle håndværkerlaug blev forbudt ved næringsfrihedsloven i 1857, har laugene vist sig ganske sejlivede, ikke som håndhævere af privilegier, men som ramme om de særlige traditioner, der knytter sig til de enkelte håndværk. Håndværkerlaug findes overalt i de større byer, hvor mange lokalemæssigt frister en lidt kummerlig tilværelse. Sådan er det ikke i Århus. I Aarhus Haandværkerforenings bygning har der siden 1931 været en særlig laugssal, som danner ramme om foreningens egen mødeaktivitet, og som i øvrigt har flyttet med, hver gang foreningen har skiftet adresse. Det forstår man godt.

Laugssalen er emnet for denne lille bog. *For byens laug* er redigeret af overarkivar Henrik Fode på Erhvervsarkivet, men hvem der er forfatter er ikke anført. Laugssalen er tegnet af arkitekt Ove Bornøe, og rummer et møblement i »nordisk renæssance«, en række meget fine billedskærerarbejder i form af tavler om de enkelte håndværk og udsmykninger i øvrigt, samt glasmosaikker, hvis motiver er henholdsvis helgener

og topografika fra Århus, som det er værd at fordybe sig i. Møblement og billedskærerarbejder tilsigter en »renæssancestemning«, som imidlertid får sin begrænsning, når man studerer indholdet. Ganske morsomt er det at se fag og foreninger som Aarhus Cykel og Auto Industriforening, Aarhus Modehandlerforening og Jydsk Teknologisk Institut placeret side om side med billedfelter for Handskemagerlavet og Skråderlavet, hvis historie rækker tilbage til henholdsvis 1460 og 1650. Forskel i tid og arbejde ophæves af stilen i felterne. Billedskærerlavets egen tavle er ganske beskeden i betragtning af, at det netop er billedskærerne, der har udført det afgørende arbejde i salen. I øvrigt ophørte uddannelsen af billedskærere i Danmark i 1990, hvilket i denne sammenhæng må siges at være både ironisk og karakteristisk.

I indhold, udstyr og tilrettelægning står *For byens laug* ikke tilbage for sit emne, det gode håndværk. I den komprimerede brødtekst gives god besked om laughistorie generelt og om Aarhus Haandværkerforenings laugssal specielt, ligesom billedteksterne rummer centrale oplysninger om både de enkelte billedfelter og det pågældende lavs historie. Bortset fra enkelte, ældre optagelser er den vanskelige fotografering lagt i Poul Pedersen kyndige hænder. Bogens kvadratiske format giver gode muligheder for varieret brug af de mange fine farvefotografier, og den er – naturligvis – i hardback. *For byens laug* er særligt interessant ved at vise, hvordan man siden 1930'erne har kunnet fastholde og med nye billedfelter udbygge dele af laugsiden. Det har man gjort med salen, som andre end århushåndværkerne med *For byens laug* nu også kan få indblik i.

Henrik Gjøde Nielsen

Poul Pedersen: Fotografens ÅRHUS – billeder gennem 75 år, Århus Byhistoriske Udvalg, Århus, 2001, 228 s., 290 kr.

Poul Pedersen, som er andengeneration i et landkendt fotografisk atelier i Århus, har af atelierets arkiv, der rækker tilbage til 1926, udvalgt en bogfuld billeder fra Århus gennem de sidste 75 år. Billederne er valgt ud fra lystbetonede synsvinkler og altså ikke ud fra nogen anden art af systematik (bortset fra, at det er faderens billeder, der indleder bogen). Det bliver bogens fortælling selvsagt noget kalejdoskopisk af, men det gør den så meget morsommere at læse i, for man trækkes ikke igennem nogen form for »pligtstof«.

Det var Thomas Pedersen (1900-1975), der i 1926 grundlagde atelieret, mens bogens forfatter, hans søn Poul (f. 1928) i 1953 indtrådte som medejer og siden har videreført virksomheden.

Tilsvarende er tredje generation, Ole Hein Pedersen, siden 1991 indgået i firmaet.

I det første afsnits ca. 45 sider, der ligefrem hedder »Fra fars tid« vises hovedsagelig optagelser foretaget af Thomas Pedersen. De er karakteristiske ved en romantisk tone – bevidste skygger, raffinerede spejlinger, morgendis, lidt sløret. I dette afsnit vises en del portrætter, meget udtryksfulde og datidige.

I de øvrige ca. 170 sider vises Poul Pedersens egne optagelser fra de seneste ca. 40 år. De fleste med arkitekturmotiver – som vel også er de arbejder, han er blevet landskendt for. Man kommer til at tænke på kunsthistorikeren Christian Ellings iagttagelse, at de, der er bedst til at fotografere arkitektur er arkitekter, fordi de ved, at huse skal stå på jorden. Det ved Poul Pedersen også. Og det er ganske tydeligt, at han ganske for egen fornøjelses skyld fotografere i Århus, når han ser noget interessant, ligesåvel som bestilte opgaver. Billederne er klare og forståelige og til at gå på opdagelse i for læseren. De eneste, der synes at være lidt fortænkte, er nogle reklameoptagelser af sølvtøj – hvilket han selv ironiserer over: Han havde arbejdet med sort/hvide figurer som baggrund – men sølvsmeden bemærkede, at det gjorde ingenting, for han sprøjteroucherer billederne alligevel.

En stor del af fotografierne er sort/hvide, også de ganske nye, og man gribes i at være ked af, at sort/hvidt fotoarbejde i dag er det kostbare at få udført professionelt, for der er mere grafik i sort/hvidt end i nok så gode farver. Der er nu også megen god grafik i Poul Pedersens farvebilleder, måske er mange af dem tænkt sort/hvide med en præcis farveaccent. Det må for fotografen være en sand fornøjelse at blive »opdaget« i udøvelsen af ren og amore-virksomhed. Det gælder den store optagethed af de romanske udhuggede kvadersten i mange jyske kirker, som en medarbejder i Nationalbanken bemærkede, og som førte til ovrførelse af fem motiver til den nyeste serie danske pengesedler.

Anmelderen læste først bogen i vinterens aftenlamps (røde) lys, og gjorde da betragtningerne om de fine sort/hvide fotografier. Men ved gensynet i forårets sollys skiftede de sort/hvide billeder farve – de blev dybtgrønne. Så nu går anmelderen og tænker på, om det er produktionstekniske forhold (scanning eller sort/hvid som flerfarvetryk), der giver disse farver – for sort/hvidt er nu bedst som – ja, sort/hvidt, medmindre man bevidst gengiver meget gamle fotos i en tone. Iagttaget under luppen ses alle trykfarverne i de sort/hvide billeders rastre, så måske er der tale om reproduktionsproblemer. Under alle omstændigheder må de være glade i Århus Byhistoriske Udvalg for at råde over et sådant skatkammer af fremragende fotografier fra byen.

Jens Johansen

Bent Vedsted Rønne: Haderslev i det 20. århundrede. Set gennem ord og billeder, Haderslev Byhistoriske Arkiv og Forlaget Gammelting, Haderslev, 2001, 128 s., 125 kr.

De lokalhistoriske arkiver har ofte i deres samlinger en guldgrube af fotografier, der dokumenterer områdets historie. Bygninger, personer og begivenheder er reddet fra glemslen, men kun hvis billedmaterialet gøres tilgængeligt for interesserede. Haderslev Byhistoriske Arkiv har godt 250.000 positivbilleder, og et udvalg af disse blev i forbindelse med en artikelserie i avisen *Jydske Vestkysten* anvendt til at illustrere byens udvikling i det 20. århundrede. Artiklerne er nu samlet i bogform med de rettelser, tilføjelser og kommentarer, en engageret læserskare har bidraget med.

Det er en vanskelig genre at fortælle 100 års byhistorie i småbidder, kronologisk og med skyldig hensyntagen til, at målgruppen i første omgang er avisabonnenter. Det spændende og kuriøse må ikke glemmes på bekostning af de mere markante begivenheder. Samtidig giver den begrænsede spalteplass ikke mange muligheder for at gå i dybden eller trække de lange linier op. Inden for disse rammer er det imidlertid lykkedes at give et levende og ganske detaljeret billede af Haderslevs historie. Byen var ved indgangen til det 20. århundrede en del af Tyskland, men med et stærkt islet af danske statsborgere. Ernst Matthias von Köllers tiltræden i 1897 som overpræsident for Slesvig-Holsten forstærkede de nationale modsætninger. Den stærkt konservative og ærkepreussiske embedsmand førte en hård linie overfor de dansksindede slesvigere.

Trods borgernes modstridende interesser var Haderslev ved århundredeskiftet Nordslesvigs førende købstad, og denne position markeredes allerede i 1901, da Haderslev Elværk blev indviet, ligesom et missionshotel, et bryggeri og en sparekasse var nye i bybilledet. Der var også fornemt besøg, idet prins Heinrich gæstede Haderslev Kaserne. Byens beliggenhed gjorde naturligvis, at 1. Verdenskrig, urolighederne i 1918 og Genforeningen i 1920 greb voldsomt ind i dagligdagen. Billed- og tekstmæssigt forekommer disse centrale begivenheder lidt underbelyste i bogen, men forfatteren har her valgt at prioritere andre vinkler på lokalhistorien lige så højt. Således får Hoptrup Højskole og Børnenes Helsehjem lige så meget plads som afstemning og genforening under årstallene 1920 og 1921.

Byens erhvervsliv er et spændende område, og mange virksomheder er portrætteret. F.eks. kan man følge historien om en af Haderslevs manufakturforretninger, der blev grundlagt i 1902 af Anton Hundevadt, og i 1930'erne havde udviklet sig til en af byens største arbejdsplad-

ser med 55 personer i forretningen og 80 syersker. Med afsæt i etableringen af Winds Bogtrykkeri i 1928 opridses historien bag byens førende position inden for dette håndværk. Haderslev-tryk blev allerede et begreb med byens første bogtrykker, Heinrich Luckander, der fik kongeligt privilegium til at udøve sit erhverv i 1759. Senere fulgte mange ansete lokale håndværkere i hans spor, og i 1950 havde Haderslev 50 trykkerier.

Den driftige by udbyggede også tidligt sine trafikale forbindelser med omverdenen. Haderslev-Årøsund Banen åbnede i 1903 og eksisterede til 1938, og den første rutebil mellem sønderjyske byer rullede ud på strækningen Haderslev-Aabenraa den 1. august 1913. På det tidspunkt var der 14 automobiler i Haderslev. Turen tog 1 time og 20 minutter, og var om vinteren en særdeles kold fornøjelse. I lufrummet over byen dukkede en zeppelin op i oktober 1912. Blandt passagererne var fire Haderslevborgere, der mod en betaling på 300 mark havde sikret sig en plads på flyvningen fra Hamburg til Tinglev. Sejladsen på Haderslev Dam havde premiere i maj 1902 med motorbåden Frida, og denne fritidsfornøjelse blev særdeles populær både blandt turister og de lokale. Desværre så populær, at det endte med en katastrofe. I 1959 brød den overfyldte dambåd Turisten i brand, og 57 af de 94 passagerer mistede livet. Det våde element prægede i det hele taget på godt og ondt mange begivenheder i Haderslev, og kunne sætte fantasien i sving. Således havde Jens Sørensen i 1930 konstrueret en tønne, beregnet på længere sejlads. Efter at have demonstreret sin opfindelse i Haderslev Havn stod han ud på en sejlads mod Sverige som mål, og skønt tonden tog en del vand ind undervejs, nåede han frem til Helsingborg.

Det kulturelle og politiske liv skildres med skyldig hensyntagen til Haderslevs særlige placering i et grænseområde, hvor danske og tyske interesser af og til har sat deres markante præg på debat og begivenheder. Nazismens fremmarch i 1930'erne manifesterede sig tydeligt, da partiet i 1938 holdt »partidag« i Haderslev med 1.600 deltagere. Folketingsvalget den 3. april 1939 blev da også et opgør med de meget stærke danske og tyske nationalsocialistiske bevægelser. Med en valgdeltagelse på over 90% var næsten alle mand af hus for at vise, at de sønderjyske vælgere havde set faren. Måske har dette spændingsfelt mellem to nationaliteter også medvirket til den pietet, hvormed Haderslev har værnet om de kulturværdier, som ikke mindst de gamle huse repræsenterer. Haderslev blev i 1984 Årets By med begrundelsen, at her var skabt »smukke traditionsrige rammer om et moderne menneskeliv«, og i 1996 modtog Haderslev Kommune Europa Nostra-prisen for 25 års bybevaring.

I noteform suppleres de lidt længere beretninger om årenes gang med rubrikkerne »Det skete også«, der giver plads for de mindre begivenheder, der også må være med i skildringen af Haderslevs historie. Det er således en vellykket bog, hvor billeder og tekst supplerer hinanden og tilsammen giver læseren et solidt og facetteret indblik i en større provinsbys udvikling bygningsmæssigt, kulturelt, politisk og ikke mindst som et levende samfund med driftige borgere og et blomstrende erhvervsliv.

Poul Ulrich Jensen

Andreas Monrad Pedersen: Schalburgkorpset: Historien om korpset og dets medlemmer 1943-45, Odense Universitetsforlag, Odense, 2000, 225 s., 225 kr.

Besættelsestiden som historisk periode har næsten lige siden 1945 været et væsentligt emne med en stor læserskare. Bog på bog er blevet sprøjtet ud til et ivrigt publikum, og selv om der i perioder har været færre bøger i handelen, og strømmen formentlig efter alle 60-års jubilæerne efter 2005 vil stilne en smule af, så har vi næppe set den sidste genovervejelse af de fem lange år for denne omgang.

Undervejs er vi blevet præsenteret for en lang række nye og interessante vinkler på emnet, og meget tyder på, at der i de senere år er slået et gedigent hul i illusionen om danskernes sammenhold og modstandsvilje, der hidtil har udgjort det danske samfunds fælles opfattelse af Besættelsen. Store forskelle i stil, emne og ikke mindst kvalitet har præget udgivelsesstrømmen, men et fællestræk for en del af litteraturen er fokuseringen på *de andre*, nemlig dem som ikke bare samarbejdede med besættelsesmagten, men ligefrem sluttede sig til den og sympatiserede ideologisk med nazismen. Andreas Monrad Pedersens *Schalburgkorpset* hører til denne kategori.

Sommer-, HIPO- og Schalburgkorpserne er, uanset deres rolle, blevet synonyme med terroren under Besættelsen og sidstnævnte har givet navn til begrebet schalburgtage: Besættelsesmagtens gengældelsesaktioner mod modstandsbevægelsens sabotage. Korpserne var med god grund stækt forhadte af befolkningen allerede fra den første færd. Dels pga. forbindelsen til de danske nazister og den tyske besættelsesmagt, og dels pga. de talrige brutale sammenstød med befolkningen og fordi korpsernes medlemmer var danskere!

I Andreas Monrad Pedersens *Schalburgkorpset: Historien om korpset og dets medlemmer 1943-45* får vi for første gang en samlet fremstil-

ling om netop dette korps. Forfatteren følger korpset fra dets grundlæggelse i 1943 til nedlæggelsen i foråret 1945. Det er historien om, hvordan den tyske besættelsesmagt med Werner Best i spidsen kom på kollisionkurs med den danske ledelse af Schalburgkorpset, anført af den tidligere kommandant for Frikorps Danmark, Knud Børge Martinsen, og hvordan korpset blev skubbet ind i den begyndende tyske terror fra vinteren 1944.

Gennem hele dets levetid var Schalburgkorpsets opgaver mangeartede og stadigt skiftende, ikke mindst som følge af personstridigheder mellem Martinsen og de indbyrdes rivaliserende chefer for de tyske besættelsesmyndigheder. Ansvarlig for rekrutteringen til Østfronten, alternativt til det danske nazistparti, afløser for den danske hær, hjemmeværn, reservepoliti og efterretningstjeneste var blandt de mange roller, som Schalburgkorpset blev udset til at udfylde. Ingen af rollerne blev dog særlig succesfulde. Det stod på indtil det tidlige forår 1945, hvor Gottlob Berger, den administrative chef for det internationale SS, mistede tålmodigheden og reducerede korpset til en ren bevogtningseenhed med navnet SS-Vagtbatallion Sjælland efter at have udskilt de få velfungerende afdelinger.

I de sidste år af Besættelsen var det specialuddannede tyske og danske enheder, som tog sig af selve udførelsen af sprængninger, tortur og drab, men det var afdelinger indenfor Schalburgkorpset, som ofte stod for rekrutteringen af de brutale gerningsmænd samt for udvælgelsen og opsporingen af ofrene. Bogen fortæller også historien om de menige medlemmer, de godt 1.000 socialt set generelt dårligt stillede unge mænd, som lod sig hverve til Schalburgkorpset. Vi følger på baggrund af et stort statistisk materiale suppleret med interviews, schalburgmændene fra skole- og barndomstiden, gennem indmeldelsen og tiden i korpset til retsopgøret efter Befrielsen, som gjorde schalburgmændene til nogle af de hårdest dømte danskere fra Besættelsestiden.

Bogen bygger på et stort kildemateriale, som for størstepartens vedkommende ikke har været behandlet eller offentliggjort tidligere. Både i emne og i disposition minder Andreas Monrad Pedersens bog om Claus Bundgård Christensens, Niels Bo Poulsens og Peter Scharff Smiths *Under hagekors og Dannebrog: Danskere i Waffen SS 1940-45*, der udkom i 1998. *Schalburgskorpset* er også en bearbejdet udgave af et historiespeciale, der ligeledes handler om danskere i tysk uniform, og som består af såvel organisationshistorie, af et forsøg på at opstille en psykologisk profil af medlemmerne og af deres skæbne under Retsopgøret. Den grundlæggende forskel er, at Andreas Monrad Pedersen med sin bog har flyttet fokus fra fronten til vores hjemlige aneddam.

Frank Weber

Henning Sørensen: Albertslund i tusind år, Lokalhistorisk Samfunds Venner, Albertslund 2000, 253 s., 200 kr. (medlemmer 150 kr.)

Henning Sørensen markerede afslutningen på sit tiårige virke som lokalarkivar i Albertslund med udgivelsen af denne samlede gennemgang af udviklingshistorien for det område, der i dag udgør den københavnske forstadskommune, Albertslund. Bogens kamprøde omslag antyder slutstatus for den del af historien, der udfolder sig inden for de seneste 50 år af de tusinde, som titlen siger, er fortællingens ramme. Titlen rummer i øvrigt lidt af et paradoks, idet Albertslund som navn (gårdnavn) overhovedet først dukker op mere end 800 år inde i bogens historie – men det fortæller i sig selv om de omvæltninger, som er det særlige ved områdets historie.

Endnu en forstadshistorie slutter sig med denne bog til rækken, som indledtes med den fornemme *Rødovre 1901-76* for snart 25 år siden. Siden er det blevet til en hel række, fra såvel hovedstadens forstadskommuner som købstædernes yderdistrikter. En historie om Albertslund bør i denne sammenhæng ikke være den mindst interessante, idet forstadskommunen Albertslund på godt og ondt blev den moderne danske byplanlægnings ultimative storskala-projekt i Efterkrigstiden.

Ved som udgangspunkt at være en kommunehistorie har bogen det problem, at dens udgangspunkt er en aktuel politisk/administrativ enhed, hvis geografi ikke er sammenfaldende med de naturlige administrative eller geografiske enheder, som den ældre historie bygger på. Til gengæld har den som kommunehistorie den indlysende styrke, at den arbejder med en enhed, som er relevant for en meget stor lokalbefolkning og kan fungere som identitetsunderbygger for den moderne konstruktion, som forstadskommunen Albertslund er.

Bogen er en opsamling af den eksisterende viden om Albertslundområdet historie og baserer sig altså ikke på nye undersøgelser. Det giver naturligvis en uens struktur, som spejler de tilfældigheder, som har frembragt bogens kilder. Det gør det principielt vanskeligt for forfatteren selv at styre bogens vægtning af perioder og temaer, men det opleves nu ikke som noget problem i bogens hovedstruktur, når den læses, som den ifølge forordet er tænkt: en lokalhistorisk status og opsamling, der mere har karakter af afsæt end af slutsten.

Bogens overordnede struktur skyldes altså ikke blot forfatterens overvejelser, men nok så meget kildematerialet. Med tre hovedafsnit, hvoraf det første dækker 850 af bogens 1000 år, det andet 100 år og det tredje blot 50 år, og hvor begge de to sidste hver er længere end det første

demonstreres følgelig ikke blot, hvor vægten ligger i opfattelsen af væsentlighed i lokalsamfundets historie, men også hvor kilderne ligger.

I Albertslund er vi i dag på den københavnske vestegn i den del af den sociale storbygeografi, hvor industrisamfundets store masser af lønmodtagere skulle huses i anden halvdel af det 20. århundrede. Men forhistorien rummer andet og mere end den landbohistorie, som gemmer sig under de fleste nyurbaniserede områder.

Landsbyerne Herstederne, som danner det historiske fundament under Albertslund Kommune, gennemløb en historie, som i hovedtræk ligner andre hovedstads- og landevejsnære landsbyer, men i andet tidsafsnit dukker staten massivt op som aktør med fængslet i Vridsløselille, ligesom spirer til levnedsmiddelindustri omkring brød og brændevin dukker op, og jernbanen lurar også en overgang som en mulig udviklingsfaktor.

Med åbningen af Vridsløselille Statsfængsel i 1859 kom de moderne tider til Albertslund. Fængslet kom i høj grad til at fungere som isoleret aktivitet i forhold til lokalsamfundet, idet lokale leverandører dog nød godt af den store kunde. Bogen leverer i denne forbindelse en kort og god gennemgang af fængslets og fængselspolitikens historie. Psykopatanstalten ved Herstedvester kom til i 1930'erne og øgede fængselssektorens betydning.

Det er interessant, at fængselsinstitutionerne blev lagt ved Roskildevej, selv om ét af argumenterne for placeringen i Albertslund var jernbanens nærhed – dog uden at man længe havde nogen form for stationsfacilitet eller i øvrigt vægtede brugen af jernbanen i denne forbindelse. De store bygningsanlæg til trods var fængselsvæsenet ikke nogen storforbruger af personale, så betydningen for befolkningsudviklingen i området var begrænset.

Forstaden Albertslund er bogens kærnehistorie, ligesom det er den særegne efterkrigstidshistorie, som er Albertslunds dominerende træk. »Den tilrettelagte by« kalder Henning Sørensen denne del af bogen, som giver en spændende og klar gennemgang af forløbene omkring tilblivelsen af både planer og virkeliggørelse. Planlægningshistorie på alle niveauer med inddragelse af tidens førende navne, lokalpolitik og økonomi formidles i en logisk og velskrevet, fremadskridende fortælling, som klart placerer albertslundplanerne i forhold til den hidtidige københavnske forstadsudvikling.

Indledningsfasen, hvor en borgerlig sognerådsformand fra 1950 forsinker de nye tider i fire år, er et vidunderligt klart eksempel, som har relevans for en del flere kommuner. Hele denne del af bogen formidler samtidens reelle oplevelse af revolution i byggeteknologi, i tempo, i skala, i trafikpolitik, i livsform. Albertslund var fremtiden.

Med den store og indlysende kvalificerede indsats, der ligger bag bogen, kunne man have ønsket sig, at forfatteren i lidt mindre grad havde ladet sig styre af at fortælle de mange sidehistorier om kro og skole, idræt og kirkeligt liv m.m.fl. for så havde de store historier stået stærkere. For de lokale læsere ved vi, at det er et reelt behov at få dem med, og de udenbys læsere må bare læse udenom, for det er en central historie Henning Sørensen har skrevet om den kommune, som personificerer industrialismens sidste halve århundrede.

Poul Sverrild

Karen Juul Sørensen og Per Boje: Fra klondyke til moderne velfærdskommune – Gladsaxes politiske historie 1900-2000, Gladsaxe Kommune, 2001, 267 s., 175 kr.

Gladsaxe Kommune har bedt de to historikere fra Ålborg Universitet Karen Juul Sørensen og Per Boje om at beskrive Gladsaxe Kommunes udvikling gennem den periode, hvor den udviklede sig fra en landkommune med ca. 1.700 indbyggere til en fuldt udbygget københavnsk forstadskommune på knapt 62.000 indbyggere. Beskrivelsen skulle koncentrere sig om den politiske historie, dvs. den økonomiske, politiske, sociale og kulturelle udvikling – med særlig vægt på den politiske. Arbejdet er udført i et udstrakt samarbejde med centrale kommunale personer, både aktive og pensionerede samt med Gladsaxe Byarkiv, lokalhistorisk afdeling. Herunder har forfatterne benyttet de kommunale arkiver, læst lokale aviser og foretaget talrige interviews med noglepersoner.

Bogen er derfor bygget op omkring de kommunale valg – kandidaterne, stemmetallene, konstitueringen – med særlig opmærksomhed omkring sogerådsformændene, senere borgmestrene, der bestemt også har været farverige personligheder, som det er morsomt at lære at kende. Perioderne mellem valgene er derefter beskrevet med sager, som i den enkelte periode har haft særlig opmærksomhed i referater og aviser. Det belyser udviklingen i det tyvende århundrede, som alle kommuner har oplevet, omend faseforskudt i forhold til Gladsaxe, afhængig af beliggenhed. Gladsaxes skæbne var at ligge lige udenfor Københavns bygrænse, og Gladsaxes historie blev derfor i høj grad historie om, hvorledes den tog fat om dén udfordring.

Meget betegnende er det, at kommunen ved indgangen til 1900-tallet bestod af to sogne: Gladsaxe og Herlev, men at Herlev frabad sig at blive bykommune, idet den ville »vedblive at være en agrarisk by«, og derfor ville skilles fra

Gladsaxe. Det skete i 1909. I Gladsaxe tog man derimod udfordringen op, og i bogen fortælles hvorledes man tog den ene opgave op efter den anden. I øvrigt i et aktivt samarbejde med grundejerforeninger. Det var socialforsorg, boligbyggeri, skolebyggeri, erhvervsområder, offentlige værker, tog (Slangerupbanen), sporvogn (linie 16), rådhus, biblioteker, sportsanlæg osv., flettet ind i den politiske fortælling om, hvorledes Socialdemokratiet fik magten, og beholdt den. En tid lang var tanken levende om at få kommunen indlemmet i København. I 1901-02 blev jo distrikterne Brønshøj, Valby og Sundbyerne indlemmet i den ekspanderende hovedstad med distrikternes fulde billigelse, idet de små daværende landkommuner ikke kunne klare overgangen fra land til by – så meget mere som det var storbyens befolkning, der som udflyttere var selve udfordringen. I nogle årtier anså man i Gladsaxe (og andre omegnskommuner), at der ville komme en ny indlemmelsesrunde, og i Gladsaxe var ideen til stede helt frem til omkring 1940. Men da havde man bygget sig et rådhus, og dermed omsider opgivet tanken.

Gladsaxe tog altså byudviklingsudfordringen op, med fuld musik, ikke mindst i den periode, hvor der overalt blev bygget by i Danmark – mellem 1958 og 1974 – fra boligstøtteordningernes bortfald til oliekrisen (eller hvad det nu var for en krise). Den periode faldt nøjagtig sammen med den mest farverige borgmester, kommunen har haft: Erhard Jacobsen. Han var endda blevet tilkaldt som borgmestercandidat – kom, så og sejrede. Hans periode har fået et særligt kapitel, og man kan i 2002 ikke lade være med at se en del fælles træk mellem ham og Brixtofte. At bygge før nødvendig ændring af en byplan, overdreven låntagning, handle uden at rådføre sig med det relevante udvalg, – men Erhard Jacobsen fandt også, at de nulevende borgere gennem skatten skulle betale for de goder borgmesteren skaffede. Så han landede på benene – og ønskede ikke at blive borgmester senere, under ringere økonomiske muligheder.

Til bogens dyder hører rig anvendelse af samtidige billeder fra Gladsaxe Byarkiv. Og så må det noteres, at noteapparatet er fyldigt – der er dokumentation for alt, med anvendelse af i alt 853 noter, som meget fornuftigt er opdelt og placeret efter hver sit afsnit, hvad der dog gør dem lidt vanskelige at finde under læsningen af bogen.

Til bogens mangler hører, at den savner kort.

Der er to, som begge viser bebyggelsens udstrækning, det første 1944 på s. 102, det andet 1972 på s. 152. Igennem hele bogen omtales stednavne, gårde, der udstykkes, byggerier, vejnavne osv., som burde kunne opspores på et kort eller flere. F.eks. kunne forsatsopslagene vise et tidligt og et nyere kort for og bag – kortene findes, og hele kommunen kan sagtens rummes på et opslag. Man savner også en anelse mere udblik til den nærmere omegn, der er på færde i diskussionen om indlemmelse i København – altså hvor ligger Gladsaxe i forhold til København, Gentofte, Lyngby-Taarbæk. Det vises heller ikke, hvor Herlev ligger – som ikke ville være med dengang i 1909. En mere indholdsmæssig horisont savnes også i selve bogens titel: *Fra klondyke til moderne velfærdskommune*, idet der syd for Gladsaxe, i Rødovre og især i Hvidovre under og efter 1. Verdenskrig fra København kom en langt mere omfattende indvandring af fattige boligløse, som i de kommuner bevidst blev negligeret. De kommuner havde det ligesom Herlev, der ikke ville være by, mens Gladsaxe også tog dén udfordring op ved at bygge husvildeboliger og acceptere dem som borgere. Det synes derfor overdrevet at betegne indledningsperioden som »klondyke« (som forresten bør staves »klondike«).

Alt er ikke fortalt, men det er heller ikke bogens ærinde – f.eks. afslører et kig på et kort, at Gladsaxe Kommune er skruet særpræget sammen: ca. 9x4 km, og oprindeligt uden en vej på langs. Banen forbandt København med den nordligste by, Bagsværd, udenom Søborg. I dag er kommunen delt voldsomt op af banen og af fire store gennemgående veje. Den mentale afstand mellem arbejderbyen Søborg og landligerbyen Bagsværd må have været stor. Forholdet antydes her og der i bogen, dog ret perifert.

Bogen er forsynet med en række nyttige tabeller over befolkningen, erhverv, boliger og mandatfordelinger. Desuden en skematisk oversigt over samtlige sogneråds-, kommunalbestyrelses- og byrådsmedlemmer fra 1909 til 2001.

Alt i alt – hvis man kan finde nogle gode kort (f.eks. fra Trap: *Danmark*, 4. udg. 1920 og Kommuneatlasset fra 1998), er man godt hjulpet ved læsning af den i øvrigt meget indholdsmættede og velskrevne bog og får meget at vide om Gladsaxe og om det kommunale styre i Danmark i det hele taget.

Jens Johansen